

อัตลักษณ์ภูมิปัญญาลวดลายผ้าไหมพื้นเมืองกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเมืองสุรินทร์

Identity of Local Wisdom on Mudmee Silk Patterns of Khmer Surin

สุริยา คลังฤทธิ์¹
Suriya Klangrit¹

Received: January 7, 2019

Revised: April 18, 2019

Accepted: May 3, 2019

บทคัดย่อ

จุดประสงค์ของบทความนี้เพื่อนำเสนอเกี่ยวกับอัตลักษณ์ลวดลายไหมพื้นเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรจังหวัดสุรินทร์ เป็นบทความที่ได้จากการทบทวนเอกสารวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อเชื่อมโยงอธิบายประเด็นเกี่ยวกับอัตลักษณ์ลวดลายผ้าไหมพื้นเมืองของชาวเขมรจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ ความเป็นมาของเมืองสุรินทร์ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร มรดก ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และอัตลักษณ์ลวดลายผ้าไหมพื้นเมือง ประเด็นหลักเพื่อชี้ให้เห็นถึงมิติเชิงลึกแห่งอัตลักษณ์ลวดลายผ้าไหมกลุ่มชาติพันธุ์ โดยใช้การแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ เพื่อชี้ให้เห็นความเป็นอัตลักษณ์แห่งการเกิดขึ้นของลวดลาย ผ้าไหมพื้นเมืองสุรินทร์ อันแสดงถึงรากเหง้าความเชื่อเชิงวัฒนธรรมอันเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร โดยได้เสนอไว้ 2 มุมมองตามลักษณะหรือรูปลักษณะของลวดลายผ้าไหมพื้นเมือง อันได้แก่ สัญลักษณ์ธรรมชาติ สัญลักษณ์จากฐานความเชื่อสารประโยชน์ของบทความนี้ ทำให้ทราบถึงมิติหนึ่งเกี่ยวกับฐานคิดที่มาจากอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นมิติ เชิงนามธรรม อันเกี่ยวกับอัตลักษณ์การเกิดภูมิปัญญาด้านลวดลายผ้าไหมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเมืองสุรินทร์ ซึ่งจะให้แนวคิดเชิงชี้แนะให้เกิดการศึกษา ค้นคว้า วิจัย เพื่อสืบค้นพัฒนาหาชุดองค์ความรู้ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างสารสนเทศข้อมูลเพื่อการศึกษาและอนุรักษ์ฟื้นฟูมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำสำคัญ : อัตลักษณ์ภูมิปัญญา, ลวดลายไหม, ชาติพันธุ์เขมร, สุรินทร์

¹ นักศึกษาปริญญาเอก, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (Researcher, Institute for Population and Social Research, Mahidol University) Email : missuniverse5000@yahoo.com

Abstract

This article aims to present the ethical dimensions which reflex from the silk patterns from Khmer weavers in Surin Province. It is a review article for the linking of the identities on the silk patterns from Khmer Surin weavers, which identify by the history of Surin province, Khmer ethnic group, local wisdom and the identity of the silk patterns. The main point this is article to identify the deep dimension on the identity of the silk patterns, the base of the construction on the patterns and the base of belief root which involved to the way of life of Khmer people. There are 2 dimension perspectives of the local silk patterns of Khmer weaver such as the symbol of the nature, the symbol of the base of belief. The benefit of this article is to indicate the importance of the ethical identities reflected on the silk patterns of Khmer people in Surin province which leads to new knowledge or create useful information by a study or research for the conservation of Khmer culture for the next generation.

Keywords: Identity of local wisdom, Patterns, Khmer, Surin

บริบทของสุรินทร์

สุรินทร์เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาพร้อมกับมีร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองในอดีต จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่พบ ในปัจจุบันคือปราสาทต่าง ๆ นักวิชาการได้สันนิษฐานว่าเมืองสุรินทร์น่าจะสร้างขึ้นราว 2,000 ปี (สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. 2550 : 11-13) สมัยที่ขอมเรืองอำนาจพร้อมกับพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ยังเป็นดินแดนและร่องรอยแห่งอารยธรรมขอมแต่โบราณ (สุริยา คลังฤทธิ์ 2560 : 3) ยุคแห่งอาณาจักรพระนคร ถือว่าเป็นศูนย์กลางอำนาจและการปกครอง โดยกษัตริย์ขอมนามว่า “สุริยวรมัน” แห่งอาณาจักรพระนคร ซึ่งถือว่าเป็นแอ่งอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองสูงสุดทั้งด้านการเมือง การปกครอง ศิลปวัฒนธรรม เศรษฐกิจ เป็นศูนย์กลางความเจริญรุ่งเรืองในยุคสมัยพระนคร ต่อจากนั้นได้ขยายอิทธิพลการปกครองออกไปอย่างกว้างขวางทำให้พื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นอาณาบริเวณภายใต้การปกครองต่างได้รับอิทธิพลหลายอย่างนั้น คือ ศิลปวัฒนธรรม อันมาพร้อมกับแบบแผนวิถีชีวิตความเชื่อได้ถ่ายทอดส่งต่อบุคคลผ่านกลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มนี้เองที่เราเรียกปัจจุบันว่า “ขแมร์” หรือ “เขมร” นั้นเอง ดังนั้นพื้นที่จังหวัดสุรินทร์จึงเป็นพื้นที่หนึ่งที่อยู่ภายใต้อิทธิพลความรุ่งเรืองพร้อมกับเป็นที่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร

มาแต่โบราณกาล จากหลักฐานที่แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัด คือปราสาทต่าง ๆ อันเป็นโบราณสถาน อันแสดงถึงความเป็นมาของความเชื่อศาสนาและกลุ่มชาติพันธุ์เขมร (สุริยา คลังฤทธิ์ 2560 : 1) โบราณสถานยุคอาณาจักรขอม ซึ่งปรากฏอยู่ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ ปราสาทตาเมือน ปราสาทพระแง ปราสาทบ้านพลวง ปราสาทบ้านไพลและอื่น ๆ เป็นผลให้ปัจจุบันนี้ได้เรียกกลุ่มปราสาทเหล่านี้ในเชิงเศรษฐกิจการท่องเที่ยวว่า “แหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมขอมโบราณ”

จากหลักฐานทางโบราณสถานสามารถทำให้เราเห็นถึงความเป็นมาของพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ทั้งด้านสถานที่ ประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์ เพราะกลุ่มชนๆ ในดินแดนแถบนี้แต่ยุคโบราณ คือ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร ซึ่งอัตลักษณ์หลายอย่างก็ได้ถูกส่งต่อหรือสืบทอดมาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษแต่โบราณนั่นเอง ทำให้เราได้เห็นรูปแบบวิถีชีวิต วัฒนธรรมความเชื่อ จึงได้กลายมาเป็นขนบ ธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นแบบฉบับของตน ไม่เหมือนกับชนชาติใด ตัวอย่างเช่น การมีฐานความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ (สิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาติ) การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การแซนโดนตา (การเซ่นไหว้ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ) พร้อมกับหัตถกรรมภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ได้แก่ หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่และการทำประเทียม (เครื่องประดับเงินโบราณ) มรดกภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ถูกถ่ายทอดให้ลูกหลานรุ่นต่อรุ่นจนกลายเป็นมรดกทางภูมิปัญญาชาวเขมรในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ในปัจจุบันนี้ ด้วยเหตุนี้ ทำให้จังหวัดสุรินทร์ได้มีชื่อเสียงด้านมรดกภูมิปัญญาด้านผ้าไหม มากที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย ดังคำขวัญประจำจังหวัดสุรินทร์ที่ได้ตั้งไว้ว่า “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม”

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรสุรินทร์

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรคือกลุ่มชนที่สื่อสารกันด้วยภาษาเขมรและมีประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อและวิถีแห่งการดำเนินชีวิตที่เป็นแบบฉบับของตน โดยเรียกสิ่งนี้ในทฤษฎีของผู้เขียนว่า สิ่งที่แสดงความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร “อัตลักษณ์” สิ่งเหล่านี้สามารถเห็นได้จากความเป็นชาติพันธุ์ที่ไม่มีผู้ใดเหมือน สิ่งที่สามารถบ่งบอกได้ว่าเป็นตัวตนของเขานั้นคือคนเขมรสามารถดูได้จากสิ่งเหล่านี้ อันได้แก่ ภาษาเขมร รูปลักษณ์ภายนอก ได้แก่ ผิวคล้ำ ผมหยิก ตามคอตาโต และสิ่งที่เห็นได้ คือ วัฒนธรรมอยู่ในรูปแบบความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นความจำเพาะอีกอย่างหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร เช่น การเซ่นไหว้ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ (แซนโดนตา) การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อในสิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาติ หรือแม้แต่ไสยศาสตร์ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร มีอัตลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์และได้สืบทอดและส่งต่อความรู้จากรุ่น

สู่รุ่น สิ่งที่ได้โดดเด่นด้านวัฒนธรรมความเชื่อและประเพณี จึงเป็นเอกลักษณ์ในเชิงแบบฉบับของ
เขมรที่สืบทอดมาแต่โบราณ อัตลักษณ์สามารถมองได้จากเชื้อชาติหรือ “ชาติพันธุ์” คือกลุ่มคนที่
มีบรรพบุรุษภาษา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกัน
มีความรู้สึกในเผ่าพันธุ์เดียวกัน มีการอาศัยแบบเครือญาติ ภาษา การแต่งกาย เครื่องนุ่งห่มและ
ความเชื่อในพิธีกรรมเดียวกัน (อมรา พงศาพิชญ์ 2541 : 7) กลุ่มชาติพันธุ์เขมร มีความเชื่อ
ที่เคารพนับถือ เช่น ฝักรบพบุรุษและอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงกลายเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่น
ในกลุ่มคนชาติพันธุ์เขมร จนกลายเป็นรูปแบบของแบบแผนวัฒนธรรมวิถีชีวิตเดียวกัน ดังนั้น
กลุ่มชาติพันธุ์เขมร จึงมีความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม ที่มีความเป็นอัตลักษณ์
เฉพาะของชาติพันธุ์

ตามคติความเชื่อโบราณหรือศาสนาผี ระยะต่อมาคือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนา
จึงทำให้ความเชื่อเกิดการผสมกลมกลืนเป็นวัฒนธรรมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในปัจจุบัน
นั่นเอง

กลุ่มชาติพันธุ์ยังมีสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สืบทอดแต่โบราณสิ่งเหล่านี้ได้ผ่านการนึกคิด
และสร้างสรรค์ออกมาเชิงภูมิปัญญาที่สืบทอดมาและระบบคตินั้นจะน้อมนำมาจากฐานความเชื่อ
อันเป็นบ่อเกิดของระบบแนวความคิดมาเป็นฐานการคิดสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ จนได้เกิดเป็นมรดก
ภูมิปัญญาของชาวเขมรที่ตกทอดมาให้เห็นในปัจจุบัน กลุ่มชาติพันธุ์เขมรมีฐานความเชื่อในเรื่อง
อำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งเร้นลับ อำนาจที่สามารถให้คุณและโทษ เช่น ภูต ผี ปีศาจ เวทมนต์
สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือไสยศาสตร์ โดยมีการจัดประกอบพิธีกรรมรูปแบบต่าง ๆ สิ่งทีกล่าวมานี้ยัง
สืบทอดความเชื่อมาสู่เยาวชนรุ่นหลังในยุคปัจจุบันกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร ได้แก่ พิธีกรรม
โกละมะมัวต (ยโสธรา ศิริภาพระภากร 2559 : 34) ซึ่งกลุ่มชนให้ความสนใจและปฏิบัติอย่าง
เคร่งครัด ความเชื่อมีการผสมผสานระหว่างศาสนาและไสยศาสตร์ ตามวิวัฒนาการของที่มา
ในเชิงวัฒนธรรม พร้อมกันนั้นก็มีความเชื่อและนับถือในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากระบบความเชื่อนี้
ทำให้ปราชญ์ได้นำสัญลักษณ์นี้ไปประดิษฐ์เป็นลวดลายบนผืนผ้า อันเป็นหัตถกรรมพื้นบ้าน
ที่เป็นมรดกตกทอดของชาวเขมร ลวดลายพญานาคบนผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองชาวเขมรจังหวัด
สุรินทร์ ซึ่งสัญลักษณ์เชิงหัตถกรรมประดิษฐ์เหล่านี้จะแฝงฐานคติความเชื่อความศรัทธาตาม
บริบทฐานคิดหรือวัฒนธรรมความเชื่ออันเป็นมรดกที่สืบทอดกันมาและเห็นกันในจังหวัดสุรินทร์
นั่นเอง กลุ่มชาติพันธุ์เขมร เป็นกลุ่มชนสายตระกูลภาษาดังเดิมมอญ-เขมรในตระกูลภาษา
ออสโตรเอเชียติก (อฉรา ภาณุรัตน์ 2539 : 89) ถือว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเป็นมาที่
ยาวนานที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ภูมิปัญญาชาวเขมรเมืองสุรินทร์

พื้นที่จังหวัดสุรินทร์เป็นดินแดนวัฒนธรรมภูมิปัญญา โดยเฉพาะด้านลวดลายผ้าไหมที่ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษแต่โบราณ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมร มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานและน่าสนใจ ดังนั้นมรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษชาวเขมรโบราณหลายอย่างที่เห็นได้ในปัจจุบัน เช่น ปราสาทหิน กลุ่มชาติพันธุ์เขมร มีภาษาเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง มีประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มชน เช่น ประเพณีการแซนโดนตา หัตถกรรมพื้นเมืองเชิงมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การทอผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมือง สิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ที่เด่นชัดของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรคือหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ ซึ่งเป็นการทอผ้าเพื่อใช้สอยในการดำรงชีวิต ในชีวิตประจำวัน เทคนิคการมัดหมี่เป็นเทคนิคที่ตกทอดแต่โบราณ (สุริยา คลังฤทธิ์ 2560 : 2) ซึ่งทำกันอย่างแพร่หลายในเขตอีสานใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งคนรู้จักกันในนามของมรดกวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรจังหวัดสุรินทร์

หัตถกรรมทอผ้าไหมมัดหมี่ จะมีเครื่องมืออุปกรณ์ในการถักทอผ้า ซึ่งกระบวนการ มีหลายขั้นตอน เช่น การปลูกหม่อน เลี้ยงไหม การสาวไหม การปั่นไหม การมัดลาย การทอผ้า แต่สิ่งที่แสดงความเป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของหัตถกรรมผ้าไหมพื้นเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร คือ ลวดลายบนผืนไหม ซึ่งสามารถสะท้อนถึงระบบคิด ความหมาย เอกลักษณ์ ตามระบบคิดของคนเขมรที่ได้รับจากการถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาจากบรรพบุรุษแต่โบราณ ซึ่งลวดลายเหล่านี้เปรียบเสมือนสัญลักษณ์หรือกุญแจไขไปสู่การทำความเข้าใจความคิด ปรัชญาการมองโลกและชีวิตแบบฉบับเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ที่ได้สั่งสมสืบทอด ลวดลายผ้าเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ลวดลายที่สร้างสรรค์ขึ้นมานั้นไม่เพียงแต่ตอบสนองความงดงามเท่านั้น แต่มาจากฐานความเชื่ออันเป็นบ่อเกิดของระบบความคิด การคิดสร้างสรรค์ โดยมีแหล่งที่มาของแรงบันดาลใจและจินตนาการในการคิดสร้างสรรค์ เช่น ความเชื่อต่าง ๆ อาจเกิดจากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้เกิดความผาสุกและปลอดภัยในการดำเนินชีวิตตามระบบความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรกลุ่มปราชญ์ช่างทอผ้าไหมพื้นเมือง จึงได้นำเอาความเชื่อเชิงสัญลักษณ์เหล่านี้มาสร้างสรรค์ลวดลายบนผืนผ้าไหมเพื่อการสวมใส่ อันเป็นสิริมงคลที่เกิดจากความเชื่อและศรัทธาตามแนวความเชื่อแบบฉบับกลุ่มชาติพันธุ์เขมร สิ่งเหล่านี้เป็นแนวคิดจากช่างทอผ้า ซึ่งเป็นปราชญ์พื้นเมืองชาวเขมร เป็นผู้รับการสืบทอดและประยุกต์สร้างสรรค์ ลวดลายสามารถสะท้อนแนวคิดการดำเนินชีวิตที่ตีตามแบบฉบับของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรอีกด้วย

ผ้าไหมลวดลายเอกลักษณ์พื้นเมืองสุรินทร์

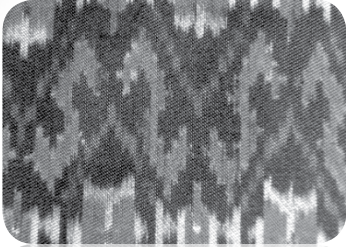
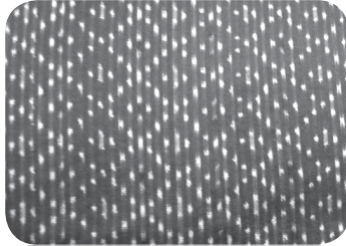
ปัจจุบันกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรเมืองสุรินทร์ ได้มีความเชื่อที่ตกทอดมาจากปู่ย่าตายาย ว่าพญานาคเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ในทางมงคล สัญลักษณ์ของสิ่งที่ดี เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นของสูงส่ง นำเกรงขามแสดงถึงบนฐานคติความเชื่อแบบวิญญานนิยมหรือสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ การนำมาประดิษฐ์เป็นลวดลายผ้าไหมมัดหมี่นั้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นมงคล หมายถึง ความอยู่เย็นเป็นสุขปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ภัยอันตรายทั้งปวง ภูตผีปิศาจไม่กล้าทำร้ายหรือเข้าใกล้ เป็นความศรัทธาที่เป็นอมตะ ดังนั้นความเชื่อเหล่านี้ได้สะท้อนจากช่างทอผ้าพื้นเมืองชาวเขมรสุรินทร์ ได้แก่ การมองสัญลักษณ์นาคว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เสมือนแทนสัญลักษณ์ เป็นของสูงตามความหมายของการเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ สัญลักษณ์ได้ถูกถ่ายทอดมาพร้อมกับความเชื่อและสอนปากต่อปากเล่า ๆ ต่อกันมาจากบรรพบุรุษแต่โบราณ จนเหลือแค่ความได้เพียงว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นของสูง หากผูกโยงสิ่งที่พบนี้ก็สามารถพิจารณาได้ว่าสัญลักษณ์เหล่านี้เกิดจากการเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติหรือแบบวิญญานธรรมชาตินิยม หรือเป็นต้นตอมาจากฐานความเชื่อโบราณหรือศาสนาผิวนั้นเอง แต่แค่โครงทางความเชื่อจากศาสนาพุทธก็มีส่วนในความคิดของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรสุรินทร์ ที่นับถือพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบันด้วยเช่นกัน โดยเชื่อว่าพญานาคเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในด้านการปกป้องรักษาพุทธศาสนา ซึ่งเราจะทราบจากพระคัมภีร์หรือเรื่องเล่าตามตำนานศาสนาต่าง ๆ แต่สิ่งเหล่านี้ก็ยังไม่ได้หมายสื่ออย่างชัดเจนว่าพญานาคจะมาอยู่ในลายผ้า เนื่องจากศาสนาพุทธมุ่งเน้นเรื่องการปฏิบัติและการพ้นทุกข์ ไม่ได้ให้สาวกที่นับถือต้องใช้สัญลักษณ์ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือสิ่งอื่นใด แต่ฐานคติความเชื่อผีเชื่อสัญลักษณ์แต่ศาสนาพุทธเชื่อในหลักธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก ผนวกกับความเชื่อมาฐานคติสองกระแสวัฒนธรรมทางศาสนา ดังนั้นหากมีผลการวิจัยเพื่อชี้ชัดจุดนี้จะทำให้ได้ข้อยุติและให้เหตุผลในการสิ่งที่ปรากฏแน่ชัดในปรากฏการณ์เกิดขึ้นในปัจจุบันได้รวมไปถึงก่อนหน้าพุทธศาสนาก็ คือ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ย่างกรายเข้ามาด้วยอิทธิพลความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าสูงสุด ทำให้ส่งผลต่อกิจกรรมทางศาสนาทั้งเรื่องของการบวงสรวงบูชาต่อลัทธิความเชื่อ หรือหลักการทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ก็ยิ่งเพิ่มมิติความสำคัญให้เห็นถึงการบูชาตามรูปแบบความเชื่อและใช้สัญลักษณ์ของเทพเจ้าแทนเครื่องหมายอันสูงส่ง มิติความเชื่อนี้ แสดงให้เห็นมิติความสัมพันธ์เรื่องพญานาคในสามฐานคติของความเชื่อเหล่านี้ ทำให้เราเห็นมุมมองแนวคิดใหม่ ๆ เกี่ยวกับการผสมกลืนกลายของผี ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาหรือ 3 ฐานคติ ตามบริบทวัฒนธรรมความเชื่อในแต่ละบริบทพื้นที่นั้นด้วยเหตุที่พญานาคเป็นได้ถึงความอุดมสมบูรณ์ การนับถือจะนำมาซึ่งสิริมงคล ความอุดมสมบูรณ์และความมีสุขภาพที่แข็งแรงปราศจากโรคภัย (เอี่ยม แยกดี, 2553) พญานาคหรือสัญลักษณ์

ของความศักดิ์สิทธิ์ ลวดลายพญานาคพบในลวดลายผ้าของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรสุรินทร์ ที่มีความเชื่อมาแต่โบราณนั้นว่าพญานาคเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ เชื่อสัจย์ มีอิทธิฤทธิ์ สามารถแสดง ปาฏิหาริย์เหนือมนุษย์ การช่วยเหลือเกื้อกูลและปกป้องรักษาพระศาสนา ด้วยการเป็นสัตว์ที่สัจย์ซื่อ ให้การช่วยเหลือและสร้างความดี จึงแสดงจินตนาการคิดสร้างสรรค์ลวดลายนาคขึ้นมาจาก คำบอกเล่าจากปราชญ์ด้วยจินตนาการคิดสร้างสรรค์ปั้นแต่งให้เกิดเป็นตัวตนขึ้นเพื่อประดิษฐ์ จำลองรูปลักษณะของพญานาค ความเชื่อหนึ่ง คือ นาคเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ ที่เชื่อว่ามีฤทธิ์ สามารถช่วยคุ้มครองปกป้องอันตรายแสดงถึงความพิเศษเหนือธรรมดา (บันเทิง ว่องไว, 2553) ปราชญ์ช่างทอจึงได้คิดนำมาเป็นลวดลายผ้าเพื่อสวมใส่เพราะว่าเป็นความเชื่อวัฒนธรรม ด้านความเป็นสิริมงคลที่สืบทอดมาแต่โบราณของกลุ่มชาติพันธุ์

กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร มีความเป็นอยู่ชนบทธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อาศัยอยู่กับธรรมชาติ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรมีฝีมือการทักทอผ้าไหมมัดหมี่ อย่างงดงามวิจิตร มีลวดลายและสีสัน อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่สืบทอดมาจากรบรรพบุรุษแต่โบราณ เป็นภูมิปัญญาด้านลวดลายผ้าทอมือของกลุ่ม สายตระกูลมอญ-เขมร มรดกทางวัฒนธรรมด้านลวดลายผ้าได้คิดสร้างสรรค์และประดิษฐ์ไว้ด้วยความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ ความริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อให้ในกลุ่มเองได้เห็นแจ้งประจักษ์และรับรู้ร่วมกันเพื่อสร้างสรรค์ ความเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนขึ้นภายใต้พื้นฐานการดำเนินชีวิต ความเชื่อและความศรัทธา บรรพบุรุษเขมรโบราณการคิดลวดลายของสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อใช้ในการสวมใส่ในชีวิตประจำวัน อันแสดงถึง ความเชื่อ ความศรัทธา ความเป็นความเชื่อเฉพาะและความเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกัน โดยเฉพาะลวดลายพญานาคันที่ได้ถือกำเนิดมาฐานความเชื่อแต่โบราณของชาวเขมร ความเชื่อเหล่านี้เองได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพญานาค ความเชื่อ ความศรัทธา ได้นำ มาเอาประดิษฐ์เป็นลวดลายนาคบนผืนผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์จนเป็นภูมิปัญญาด้านลวดลายผ้า อันล้ำค่าของกลุ่มชนเขมรโบราณหรือกลุ่มชาติพันธุ์เขมรลวดลายพญานาคจะพบในลวดลายผ้าของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรจังหวัดสุรินทร์ จึงแสดงจินตนาการคิดสร้างสรรค์ลวดลายพญานาค ขึ้นมาจากคำบอกเล่าจากปราชญ์หรือบรรพบุรุษ ด้วยจินตนาการคิดสร้างสรรค์ปั้นแต่งให้เกิด เป็นตัวตนขึ้นเพื่อประดิษฐ์จำลองรูปลักษณะของพญานาคลำตัวคล้ายงูใหญ่จินตนาการที่ต้องการ สื่อถึงความพิเศษ (อานวย คุริศิริเจริญพานิช, 2553) จึงได้คิดนำมาเป็นลวดลายผ้าเพื่อสวมใส่ เพราะว่าเป็นความเชื่อแต่โบราณ

วิถีคิดของปราชญ์ช่างทอผ้าไหมพื้นเมืองชาวเขมรสุรินทร์ (บันเทิง ว่องไวและเลน ดุนสุข. 2553) ได้มีความเชื่อว่าบุคคลธรรมดาหรือชาวบ้านนั้นไม่สามารถนำสัญลักษณ์พญานาคมาทำ เป็นลวดลายแบบเต็มรูปได้ เพราะคนเฒ่า คนแก่โบราณที่เป็นปราชญ์แต่โบราณได้หวงห้ามไว้

เพราะเชื่อว่าไม่เหมาะสม เชื่อว่าอาจจะเกิดการเจ็บป่วยหรือตายได้ เพราะเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจพิเศษ ดังนั้นปราชญ์ชาวเขมรจึงมีวิธีการปรับเปลี่ยนหรือการออกแบบเพื่อให้เหมาะสมกับสามัญชนหรือคนธรรมดาทั่วไป คือแปลงให้เป็นลวดลายอื่นแต่ทรงหรือรูปทรงยังคงรูปลักษณะเดิมไว้ โดยการทำให้ ไค้ง งอ เหมือนงู ตัวยาว ขดไปมา เกี้ยวพันกัน เป็นการออกแบบตามความคิดหรือความเชื่อเชิงสร้างสรรค์ให้เห็นเป็นลวดลายขึ้นมา เอกลักษณ์ของชาวเขมร คือ การทำผ้าไหมมัดหมี่เพื่อสร้างสรรค์ให้เกิดลวดลายต่าง ๆ จากกระบวนการมัดย้อม ดังนั้นด้านเทคนิคก็มีส่วนในการให้เกิดลวดลายออกมา เป็นลวดลายที่คล้ายพญานาค เพื่อสื่อสัญลักษณ์ออกมาให้เหมือนมากที่สุด ดังนั้นข้อจำกัด ได้แก่ ด้านความเชื่อในการประดิษฐ์ลวดลายบนผ้าและด้านเทคนิคการมัดย้อมและการออกแบบลวดลาย จะออกแบบตามลักษณะกิริยาของพญานาค เป็นลักษณะที่ปรากฏเป็นการสร้างสรรค์ลวดลาย ได้แก่ ลายพญานาคใหญ่ รูปผีเสื้อ รูปราชสีห์ รูปไก่และรูปนก คู่ผสมกันในผืนเดียว ลายเกร็ดพญานาคหรือบางท้องถิ่นเรียกกันว่าลวดลายร่างแห (เลน คุณสุข 2553) หากเป็นผ้ามัดหมี่ที่ใช้พุ่งจะเป็นลวดลายนาคเกี่ยวหรือตัวหนอน ที่นิยมใช้กันอยู่จะเป็นลายที่ได้ทำการประยุกต์แล้วเปลี่ยนชื่อใหม่ เช่น ลายนาคคู่จะมัดคู่กับต้นสน หรือเรียกว่า “ฉัตรโรด” คือ มัดเป็นฉัตรเก้าชั้นหรือเจ็ดชั้น โดยนาคคู่จะอยู่ตรงกลาง หากเป็นลายพญานาคเต็มรูปคนแก่เขมรโบราณจะห้ามใช้พุ่งเด็ดขาด ลวดลายผ้าไหมที่กล่าวมานี้ก็เป็นการแสดงถึงคุณค่ามรดกที่ล้ำเลิศจนกล่าวได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ทางภูมิปัญญา ลวดลายผ้าทอมือของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรจังหวัดสุรินทร์ (จนพร เวทย์ศิริยานันท์ 2548 : 102-103) ลวดลายพญานาคในผ้าทอมือของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนมากจะปรากฏหรือประดิษฐ์เป็นเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ผ้านุ่งหรือผ้าถุงส่วนมากทำเป็นลวดลายของผ้ามัดหมี่เพราะมัดง่ายสะดวกจะนิยมทำเป็นลายประยุกต์ที่สร้างสรรค์ผสมกับสัตว์ประเภทอื่น ๆ ได้แก่ ผีเสื้อ นกคู่ กระต่าย เป็นต้น ปรากฏลวดลายบนผ้าสไบและผ้าคลุมไหล่ที่เป็นลักษณะลวดลายนาคเกี้ยวที่ออกแบบดัดแปลงให้มองคล้ายตัวพญานาค คดเคี้ยว เกี้ยวพาราสีกันและลวดลายพญานาคถือว่าเป็นผ้าที่มีความสำคัญเพราะถือว่าเป็นผ้าศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นของสูง การออกแบบลวดลายพญานาคของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรสุรินทร์ในปัจจุบันมีลวดลายประเภทต่าง ๆ ดังนี้

	ลายตะขอนาคะ การออกแบบจำลองรูปพญานาคจากสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์นัยยะ โดยการปรับแปลงจากสิ่งสูงส่งให้เป็นของธรรมดาเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้ของคนธรรมดาสามัญให้เป็นรูปเหมือนสิ่งของเครื่องใช้เปรียบรูปลักษณะให้เหมือนชื่อสิ่งของ คือ “นาคตะขอ” เพราะความคล้ายคลึงของสิ่งของมาแทนชื่อเสียงแทนสัญลักษณ์
	ลายนาคต้นสน การออกแบบจำลองรูปพญานาคจากสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์โดยการปรับแปลงจากสิ่งสูงส่งให้เป็นทั่วไปเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้ของปุถุชนสามัญการออกแบบให้ผสมผสานกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ต้นไม้) ใช้การผสมผสานร่วมกับลวดลายพรรณไม้มาผสมเรียกเป็นชื่อเสียงแทนสัญลักษณ์ “นาคสน”
	ลายเกล็ดนาค การออกแบบจำลองรูปพญานาคจากสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์โดยการปรับแปลงจากสิ่งสูงส่งให้เป็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้ของปุถุชนสามัญการออกแบบใช้ความเหมือนของลักษณะทางกายภาพของพญานาคนั่นก็คือลักษณะเหมือนเกล็ดมาเรียกแทนลักษณะที่เหมือนว่า “เกล็ดนาค”
	ลายนาคเกี้ยว การออกแบบจำลองรูปพญานาคจากสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์โดยการปรับแปลงจากสิ่งสูงส่งให้เป็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงกิริยาของพญานาคเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้ของปุถุชนสามัญ การออกแบบใช้กิริยาอาการของนาคและให้สัญลักษณ์คู่เหมือนมาประกอบเพื่อสื่อความหมายก็คือลักษณะการกระทำ เรียกแทนลักษณะที่เหมือนว่า “นาคเกี้ยว”

สิ่งเหล่านี้เกิดจากภูมิคิด ภูมิรู้ จนกลายเป็นภูมิปัญญาการคิดออกแบบบนฐานความเชื่อ คือเครื่องนุ่งห่มหรือเครื่องแต่งกายนั่นเองอัตลักษณ์ที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอ คือ ลวดลาย พญานาค ซึ่งเป็นลวดลายไม่ได้เกิดจากฐานจินตนาการตามแบบอิสระเสรีอย่างเดียว แต่เกิดจากการคิดสร้างสรรค์หรือออกแบบบนฐานคติความเชื่อเดิม อันจะต้องคำนึงถึงขนบธรรมเนียม ประเพณีทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นแบบความเชื่อเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่เกี่ยวกับพญานาค โดยตรงด้วย นอกจากนั้นเทคนิคการออกแบบหรือการทำผ้าไหมมัดหมี่ยังเป็นมรดกภูมิปัญญา ของบรรพบุรุษชาวเขมร สิ่งนี้ก็แสดงความเป็นอัตลักษณ์ด้านวัสดุอุปกรณ์ได้อย่างชัดเจนว่า ผ้าไหมมัดหมี่เป็นเอกลักษณ์หนึ่งวิถีชีวิตการทำผ้าแบบเขมรโบราณ โดยผ่านสัญลักษณ์ที่มีความเป็นมาที่ยาวนานผ่านห้วงแต่ละยุคสมัยและถือเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นส่วอย่างเดียวกันที่ คนเขมรนิยมประดิษฐ์เอาไว้บนผืนไหมมัดหมี่และเป็นลวดลายบุรพกาลหรือลายโบราณนั่นเอง ถือว่าเป็นตัวเอกที่เดินเรื่องให้เห็นมิติความเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ บริบทแวดล้อมไปด้วยความเชื่อ ตามพัฒนาการและภูมิปัญญาการทำผ้าของชาวเขมรที่เป็นวิถีการดำเนินชีวิต สามมิติที่สำคัญ เหล่านี้ ผู้เขียนต้องการนำเสนอเพื่อให้เห็นมุมมองที่สำคัญที่เราเข้าใจในภาพรวมเรียกว่า “อัตลักษณ์” คือความเป็นแบบฉบับเฉพาะของการออกแบบเชิงศิลปหรือลวดลายมัดหมี่ที่เป็น ภูมิปัญญาของวัฒนธรรมคนไทยเชื้อสายเขมรเมืองสุรินทร์ สิ่งเหล่านี้เป็นภูมิคิด ภูมิรู้ที่สืบทอด จากบรรพบุรุษชาวเขมรแต่โบราณ

อัตลักษณ์ลวดลายผ้าไหมพื้นเมืองเขมรสุรินทร์

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรสุรินทร์ มีความโดดเด่นตามความเชื่อรูปแบบวิถีชีวิตตามแนวความเชื่อ ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะปราชญ์ช่างทอผ้าไหมพื้นเมือง สิ่งเหล่านี้จึงมีอิทธิพล ต่อระบบคิด แม้แต่ในเรื่องการสร้างสรรค์หัตถกรรมต่าง ๆ บนฐานศิลปวัฒนธรรมก็ได้ไม่นำเอาสิ่งที่ตนเองได้นับถือหรือให้ความสำคัญบนฐานความเชื่อและศรัทธาเป็นการสร้างสัญลักษณ์ การประดิษฐ์สัญลักษณ์ลวดลายบนผืนผ้าไหมในเชิงหัตถประดิษฐ์ จึงได้เกิดการสร้างสรรค์และ ประดิษฐ์ลวดลายผ้าไหม ที่เป็นเอกลักษณ์พิเศษเฉพาะตามแบบของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร กลุ่มชาติพันธุ์เขมรได้สร้างสรรค์ ถ่ายทอด ภูมิคิด ภูมิรู้ ภูมิปัญญา ผ่านการประดิษฐ์คิดค้น ลวดลายผ้าไหม โดยเฉพาะของปราชญ์ช่างทอผ้าพื้นเมืองชาวเขมร ได้ประดิษฐ์คิดค้นมาจาก ฐานความเชื่อในเชิงวัฒนธรรมประดิษฐ์และได้ส่งผ่านสั่งสอนหรือ สืบทอดวัฒนธรรมเหล่านี้ ภายในกลุ่มชนของตนเอง สิ่งที่ผ่านมาการคิดสร้างสรรค์ในเชิงนามธรรมจนกลายเป็นรูปธรรมขึ้นมา สิ่งทั้งหมดก็เป็นผลสะท้อนมาจากระบบคิดของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมร นั่นก็คือสิ่งที่ผู้เขียน อยากจะชี้ให้เห็นว่าคือ “อัตลักษณ์” นั่นเอง องค์ประกอบเหล่านี้สามารถแสดงความเป็นตัวตน

ในแต่ละมิติของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ได้นั้นเองว่าเป็นภูมิปัญญาสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยระบบการคิดของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรอาศัยกระบวนการสร้างขึ้นและแตกต่างไปจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ สมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ได้รู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน เข้าใจกันและคิดแบบเดียวกันภายใต้ ขนบธรรมเนียมในแบบแผนวัฒนธรรมเดียวกัน (สุริยา คลังฤทธิ์ 2559 : 14) อัตลักษณ์ก็สามารถมองได้ว่าอัตลักษณ์ชาติพันธุ์เป็นแนวคิดอันหนึ่งที่น่ามาใช้ศึกษากลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมและภาษาที่ได้สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ว่าเกิดจากการที่สมาชิกในกลุ่มนั้นสามารถที่จะเลือกใช้คุณสมบัติทางวัฒนธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่มีอยู่ในการแสดงตัวตน

ดังนั้นปราชญ์ช่างทอชาวเขมรสุรินทร์ จึงได้คิดสร้างสรรค์ออกแบบลายผ้า ที่สะท้อนวัฒนธรรมความเชื่อที่สื่อถึงนัยยะความสำคัญแห่งวิถีนิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ปฏิบัติกันมา โดยเฉพาะช่างทอผ้าชาวเขมรพื้นเมือง จะมีความคิดในการสร้างสรรค์ลวดลายพร้อมสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ เชิงบอกกล่าวเรื่องราวที่ผ่านระบบคิด ความเชื่อ และความศรัทธา ดังนั้นลวดลายผ้าเหล่านี้จึงเป็นสัญลักษณ์เชิงความหมายที่สะท้อนค่านิยมและปรัชญาการดำเนินชีวิตตามแบบฉบับของชาวเขมรสุรินทร์ สิ่งเหล่านี้สะท้อนออกมาตามแบบแผนของขนบธรรมเนียม โดยสิ่งเหล่านี้ได้มีการบอกกล่าวเรื่องราวต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดกันจากปากต่อปากในครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถือว่าเป็นมรดกวัฒนธรรม (บุญเลี้ยง ฉิมมาลี 2550 : 31-32) ดังนั้นแนวคิดเหล่านี้ได้สะท้อนออกมาจากวิถีคิดหรือภูมิความรู้จากชีวิต ตามความเชื่อ ความศรัทธาการอยู่ในขนบธรรมเนียม ประเพณี จึงมีความปฏิสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับการดำเนินวิถีชีวิต ดังนั้นแก่นความคิด ภูมิคิด ภูมิรู้ ที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพชนและได้ปรากฏเด่นชัดเป็นลวดลายต่าง ๆ ที่ได้ประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้นมา ดังตัวอย่างลวดลายผ้า เพื่ออธิบายถึงระบบคิดของการออกแบบลวดลายผ้าบนฐานวัฒนธรรมดังนี้ แนวคิดของฐานการเกิดแห่งอัตลักษณ์ภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเมืองสุรินทร์

1. ลักษณะเชิงสัญลักษณ์ธรรมชาติ หรือลวดลายที่คิดสร้างสรรค์จากฐานคิดเรื่องสุนทรีย์ทางธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมในชีวิตประจำวันตามบริบทท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรสุรินทร์ส่วนมากลวดลายจะนำสัญลักษณ์มาจากพืชพรรณธรรมชาติในท้องถิ่น ซึ่งสามารถอธิบายฐานการคิดของกลุ่มชาติพันธุ์ว่ามีความคิดมรดกภูมิปัญญาเชิงวัฒนธรรมจากสิ่งแวดล้อมที่ใช้ประโยชน์และสะท้อนคุณค่าของสิ่งที่อยู่รอบตัวตามปฏิสัมพันธ์จนเกิดเป็นภูมิปัญญาชาติพันธุ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติที่สะท้อนว่ามนุษย์คิดสร้างสรรค์จากระบบสัญลักษณ์ (Geert 1973) ที่ให้ความหมายในสิ่งรอบตัว โดยหากการตีความหมายในเชิงบริบทวัฒนธรรม โดยเฉพาะลวดลายผ้าไหมพื้นเมืองหรือลวดลายที่มามีวัฒนธรรมความเชื่อนั้นจำเป็นต้องเข้าใจมุมมองของคนในและการส่งต่อความหมายเชิงภูมิปัญญาเหล่านั้นเพื่อจะได้ถอดความหมายให้ตรงกับ

โลกทัศน์ที่แท้จริงตามมุมมองของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรได้อย่างแท้จริง โดยมองว่าสัญลักษณ์ ลวดลายผ้านี้เป็นสัญลักษณ์ที่ถ่ายทอดความหมายเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ลวดลายบน ผืนผ้าเป็นระบบสัญลักษณ์ทางความคิดหรือวัฒนธรรม จึงนำทฤษฎีสัญลักษณ์และการตีความมา วิเคราะห์และตีความหมายสัญลักษณ์ลวดลายเหล่านี้ ซึ่งสัญลักษณ์ที่แสดงออกมานั้นเป็น การอธิบายพฤติกรรมของหมู่มวลมนุษย์ที่ต้องการบอกเล่าหรือสอนสั่งให้คนรุ่นหลัง อันเป็นสาระ องค์ความรู้ภูมิปัญญาที่แฝงอยู่เบื้องหลังลวดลายที่ได้คิดประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้นมา ลวดลายผ้านั้น สะท้อนให้เห็นถึงแบบแผนวิถีชีวิตวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยมีการแสดงจินตนาการลงบนลายผ้าทอมือ โดยช่างทอชาวเขมรที่มีความคิดสร้างสรรค์ ออกแบบลวดลายผ้า ดังลวดลายที่ปรากฏในพื้นที่สุรินทร์ นอกจากนั้นก็ได้กระจายตัวไปตาม กลุ่มผู้เผยแพร่หรือกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้อาศัยอยู่ในเขตอีสานใต้ อันได้แก่ จังหวัดพื้นที่ใกล้เคียง เช่น บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ซึ่งแต่โบราณพื้นที่เหล่านี้เป็นอาณาบริเวณพื้นที่ที่เดียวกัน (Krober 1963) อยู่ในเขตภูมิศาสตร์พร้อมกันกับยุคสมัยเดียวกันย่อมได้รับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมที่มี รูปแบบเหมือนกันหรืออย่างเดียวกัน

ลวดลายเลียนแบบจากธรรมชาติ ได้แก่ พืช สัตว์ สิ่งของเครื่องใช้ เช่น ลายพรรณไม้ ได้แก่ ลายดอกไม้ ลายผลไม้ และลายต้นไม้ม ได้แก่ ลายดอกมะเขือ (ปะกาตรือบ) ลายดอกมะเฟือง ลายดอกมะพร้าว ลายดอกพิกุล ลายดอกแก้ว ลายต้นสน ลายดอกสับปะรด ลายดอกแก้ว ลายประเภทสัตว์ ได้แก่ ลายช้าง ลายนกยูง ลายนก ลายเต่า ลายไก่ ลายม้า ลายประเภทชื่อเมือง ได้แก่ ลายพระตะบอง ลายนครวัด ลายธรรมชาติ ได้แก่ ลายแม่น้ำลำคลอง ลายขอ ลายน้ำไหล หรือลายโฮร์

ลวดลายประเภทสิ่งของเครื่องใช้ ได้แก่ ลายโคม ลายเชิงเทียน ลายขอ ลายแห ฯลฯ เนื่องด้วยลวดลายต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น ช่างทอผ้าชาวเขมรสุรินทร์ได้คิดสร้างสรรค์ขึ้นมาจาก สิ่งรอบตัว สิ่งของเครื่องใช้ที่มีความคุ้นเคยเห็นอยู่แล้วในวิถีชีวิตประจำวัน จากความคุ้นชินและ คุณค่าประโยชน์ใช้สอย จึงได้นำมาประดิษฐ์สร้างสรรค์เป็นลวดลายอันแสดงจินตนาการให้เกิด การประยุกต์ใช้ เป็นลายเพื่อสร้างสรรค์นี้ขึ้นมา (สำเนียง บุญโสตากร และปุม ศรีธร. 2552)

2. สัญลักษณ์เชิงความเชื่อ หรือลวดลายที่มีรากเหง้ามาจากฐานคติความเชื่อในทาง วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรสุรินทร์ โดยฐานความเชื่อเดิมแต่สมัยชนเผ่าโบราณ กลุ่มชาติพันธุ์ นั้นมีความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ภูเขา แม่น้ำ และป่าเขา รวมไปถึงชนเผ่าที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความเชื่อเกี่ยวกับ งู หรือนาคว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ต่อมา นาคา ได้เป็นสัญลักษณ์ที่ปรับเปลี่ยนไปตามฐานคติของแต่ละศาสนาที่เข้ามา เช่น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นาคได้กลายเป็นบิรवारของเทพเจ้า และต่อมาในศาสนาพุทธก็ได้กล่าวถึงนาคในตำนาน

และพระคัมภีร์ ซึ่งก็ยิ่งให้ความสำคัญของการมีอยู่ในแต่ละภพภูมิและความสัมพันธ์ในตำนานที่เกี่ยวกับศาสนา เช่น นาคมาขอบวช เป็นต้น นาค จึงเป็นสัญลักษณ์โบราณที่ผสมกลมกลืนกันตามพัฒนาการทางความเชื่อหรือศาสนา กลุ่มชาติพันธุ์เขมรสุรินทร์นับถือวิญญาณหรือศาสนาผี ผูกโยงระบบความเชื่อพื้นถิ่นเข้ากับสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องศาสนา ดังนั้นความเชื่อต่าง ๆ อันเป็นทุนทางวัฒนธรรมหรือตามแบบแผนตามความเชื่อ เกิดการผสมกลมกลืนกับฐานความเชื่อในวัฒนธรรมเดิมและฐานคติเดิมยังคงพอเห็นได้อยู่ เช่นความเชื่อในวิญญาณธรรมชาติหรือสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์และได้มีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัว ซึ่งผู้เขียนมองว่าเป็นฐานคติแบบวิญญาณธรรมชาตินิยม สัญลักษณ์ที่สื่อออกมาจากฐานความเชื่อหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เห็นได้เด่นชัดและชัดเจนที่สุด คือ ลวดลายพญานาค อันเป็นการให้ความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์หรือการให้โทษแก่สัตว์ที่มีพิษร้ายกาจ อันแสดงถึงเครื่องหมายของอำนาจ วาสนา อิทธิพล ความยิ่งใหญ่ จึงได้นำเอามาเป็นสัญลักษณ์ลวดลายบนผืนผ้า สื่อถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยอาศัยสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมคือพญานาค สัญลักษณ์ความหมายอันนี้ จึงได้ผูกโยงเข้ากับอำนาจเหนือธรรมชาติตามทัศนะความเชื่อหรือโลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรสุรินทร์นั่นเอง

สรุป

สุรินทร์เป็นดินแดนแห่งมรดกวัฒนธรรมภูมิปัญญากลุ่มชาติพันธุ์เขมร เทคนิคการทำผ้าไหมมัดหมี่เป็นภูมิปัญญาเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ที่สืบทอดมาแต่โบราณ จนได้กลายเป็นมรดกวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์ สิ่งหนึ่งที่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์หรือชาติพันธุ์ของกลุ่มชาวเขมรสุรินทร์ คือ สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาพร้อมกับการทำผ้าไหมมัดหมี่นี้ คือ ภูมิปัญญาด้านลวดลายผ้าที่เป็นแบบฉบับของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรสุรินทร์ อันสืบทอดมาแต่โบราณผ่านกาลเวลาที่เนิ่นนานและฐานการคิดสร้างสรรค์ลวดลายเชิงวัฒนธรรมขึ้นมานั้น จะมีฐานคิดที่มาจากแบบแผนความเชื่อในบริบทวัฒนธรรมของชาวเขมรจังหวัดสุรินทร์ ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ลวดลายที่ปราชญ์ของผ้าได้สร้างสรรค์ขึ้นมาจากฐานคติความเชื่อเชิงวัฒนธรรมและปฏิสัมพันธ์เชิงวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว จนได้ถ่ายทอดประดิษฐ์ลงเป็นลวดลายบนผ้าไหม ได้แก่ สัญลักษณ์นิยมหรือลวดลายที่มีมาจากสัญลักษณ์วัฒนธรรมวิถีชีวิตตามธรรมชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ ลวดลายที่มีรากเหง้ามาจากฐานคติความเชื่อในทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์เขมรได้สร้างสรรค์มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ อันสามารถสะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้เห็นถึงความเชื่อมโยงถึงความเป็นอัตลักษณ์ต้นคิด

ภูมิปัญญาหรือมุมมองโลกทัศน์เชิงการออกแบบเชิงวัฒนธรรม อันแสดงถึงที่มาของวัฒนธรรม ความเชื่อและการออกแบบลวดลายผ้า อันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะเชิงภูมิคิดและภูมิรู้ของปราชญ์ ช่างทอผ้ากลุ่มชาติพันธุ์เขมรสุรินทร์

รายการอ้างอิง

ธนพร เวทย์ศิริยานันท์. (2548). *ภูมิปัญญาผ้าไหมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบ้านท่าสว่างอำเภอเมืองจังหวัดสุรินทร์*. สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

บุญเลี้ยง ฉิมมาลี. (2550). *วัฒนธรรมการแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์กูยในประเทศไทย*. สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

โยธธรา ศิริภาพระภากร. (2559). *วิเคราะห์คำสอนจากพิธีกรรมเข้าทรงมั่วตที่สัมพันธ์กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรในเขตจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดบุรีรัมย์* (ศุภกนิพนธ์ปริญญาศุภกนิพนธ์). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. (2550). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองสุรินทร์*. กรมศิลปากร.

สุรียา คลังฤทธิ์. (2559). *ลวดลายและคำสอนในประเพณีเงินของจังหวัดสุรินทร์*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

สุรียา คลังฤทธิ์. (2560 ก). *จริยศาสตร์ชาติพันธุ์ที่สะท้อนจากลวดลายพญานาคบนผืนไหมของปราชญ์คนไทยเชื้อสายเขมรเมืองสุรินทร์*. *วารสารศิลปศาสตร์*. 1(2), 167-191.

สุรียา คลังฤทธิ์. (2560 ข). *เนื้อมะเขี๋ยด (นาคราช) : มิติแห่งความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ชาติพันธุ์*. *วารสารหาดใหญ่วิชาการ*. 15(2), 4-6.

อมรา พงศาพิชญ์. (2541). *วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมนุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อัจฉรา ภาณุรัตน์. (2539). *รายงานการวิจัยเรื่องวิธีการให้การศึกษาเพื่อสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมผ้าทอมืออีสานใต้*. สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Culture*. New York and London : Basic Books.

Kroeber, A. (1963). *The Nature of Culture*. Chicago: University of Chicago Press.

สัมภาษณ์

บันทึก ว่องไว. (10 สิงหาคม 2552), สัมภาษณ์. ช่างทอผ้าชาวเขมร

รวน ไม้อ่อนดี. (10 สิงหาคม 2552), สัมภาษณ์. ช่างทอผ้าชาวเขมร

สำเนียง บุญโสดาการและปุม ศรีธรร. (23 กันยายน 2552), สัมภาษณ์. ช่างทอผ้าชาวเขมร

เอี่ยม แยกดี. (10 สิงหาคม 2552), สัมภาษณ์. ช่างทอผ้าชาวเขมร

อำนวย คูศิริเจริญพานิช. (10 สิงหาคม 2552), สัมภาษณ์. ช่างทอผ้าชาวเขมร